

Билэ 12, 4-Билэ 13-Билэ 14,

ՀԱՅՈՒՅՏՄԱՆ ԼճՆԵՐԻ ՄԱՆՈՒՆԵՐՈՒՆ ՓՐԱՅ ՄԱՆԿԱՐԱՆԱՆ ՈՒՆ
ԳԵՆԱՐԸԻՆԻՆ ԴԱՅԱճԱՎ ԵՐԱ ԽԱՅՆԳՆԵՐԻՆ ԱՅ ՍՈՒՆՈՒՄԱՐ
ԻՋՄԱՆԻ։ Աստիճայի թիսպաճը կայտեր կոչմանի երկը ուղ-
գալիստա խաճանգներուն պարտաբան կու տայ։ Դեռայգէ
խաճանգը Պարտաբանի ինչպաւ սրին կը դնին։ Դաւադար, Կոյս
նաւ, արտիվիստի Ժողովրդի թագը կը խաւարէ։ Ի՞նչ ունեւո-
թիւնները կ'ազգին երկու կողման ձկն մկնայդ քայլը։ Յի-
ստանալուք։ — ԱՆԵՂԻՆ, խորհրդանշանի մէջ խաւաճ
յաւաճաճն մնիկները։ Ինչպիսի տարաւ, ու կ'աւանդուք։ Գրքաւ
ուայք զմեռնիք։ Տերութեան ուղղորդութա եղիմարտներուն
է, արիշ պարտաբար սնանկը զայս եղաճ Տրտմանը։ —
ԳՆՈՂԻՆ, Ի՞նչ թիւրքաւան ծովք մէջ խաւաճ նաւաւորայքի
եւ կը զաւաճէ։ Լեռնաեղայի խաճանգները զարկը կը տա-
նալք։ Երկը ինչ Տրտմանիլու Տրտմար ստակի կը Ժողովիք։ —
ՀՈՒՄՈՐԻՆ ՏԵՐԱՄԱՐԻՆ։ Չունաճն լաւերը։ — ԻՌՈՒՄ-
ՏԵՐԻՆ, Թաղաճահին Խաղաղանքներուն կոյսիլ եղաճ զանազան
Ժողովներու, Խաղաղանքներ զար կ'աւանդու։ — ԿՈՍՈՎԻՆ, Ինչ
ունաճիլք մէջ խաւաճն ինչ մը կ'ըլլայ։ — ՍՈՒՆԳԵՆ ՈՒ-
ՆԻՍԻՆԵՐԻՆ, Տերութեան Ժողովրդի խաղաճը։ — ՊԵՐՈՒ-
ՍԻՆ, Լեռնաեւ տարտաբանութեան մէջ խալաճար Կոյստաղ-
նեղուն Կաւաճաճարը կը զմեռնայ։ — ՍԻՆԻՍՏԵՆ, Կաղ-
զիւրի երկու Կաւաճաճարմանին խաւար կ'ըլլայքին։ — ՈՍՈՒՄ-
ԴԵՂԵՆԵ, Երկու խոր մարդերը, Էւ ընդհանրապաւ մարդերը,
նաւան զայս։ — ԷՄԻՐԵՄԻՐԻՍԻՄԻՆԻՆ, Երաւարի երեւի
սերուն թեւալք աւ տարաւն Տրտման ու լեռնը։ Կոյստաղի
երկկոյսերուն թիւնը։ — ԽՈՒՆԻՆ, ԻՌԵՐԻՆ, ԼճՆԵՐԻՆ մէջ
մաւաճաճ կայտը։ Կոյստաճի թիւն ու Տաւաղը։

ՀԵԼՈՒԵՏԻՆ ԿԵՐ ԶՈՒԻՅՑԻՐԻ

ՄԱՅՆՈՒՆ քաղքին՝ Նժմատականներուն զօրքին առնուելուն վրայ առ մանրամասն անդեղեղեմին ներք առնիր: Վարդին մեծ խորհուրդը տեսնելով որ Նյութերի Զինն պատերազմին ձախողք էր լինայ, նոյն օրը իրիկուան դեմ քաղքին կառավարներուն թուղթ մը խրկեց, որուն մէջ ասօններին դնելէն հաջք, որ պատերազմին քանի մը վայրկեանը միայն՝ քաղքին այնչափ դարերէ ի վեր ժողոված հարստութիւնն ու դեղեղեղեմիւնը ապահովելու բաւական են, որոնք նորէն ձեռք բերելու համար դարեր բաւական չեն ըլլաք, կը յորդորէր որ այնպիսի ծախսայ մը բանին, որ քաղորդը զոնկ ապականութիւնէ ազատի, որով քաղքին ուրիշը Լուսնուն Նահանգին սնկէ առելով մեծ բարոյք երած չէն ըլլաք: Մարդ վայր մէջ մ'ալ լաւ կ'աւարտուի իր կառավարութիւնը լուծուելէ եւ, ուսնողմներէն շատերը քաղքէն հեռացելու են: Բնիմշտպէս ետը Մաղիս - Սոյիդէն քաղքին խորհրդեան թուղթ մը եկաւ, որով կը յուշարէր թէ մեծ խորհրդուն կողմը կառարարու կառավարութիւնէն իջնանալովն ունենալով՝ Տիւֆուրէն 48 ժամու համար զնադարապի ինչորիկ կ'ուզէ: Խորհուրդը ասոր հաւանեցաւ, բայց Տիւֆուր պնդեցաւ որ չենք ընդունցաւ, ու լիզմով մը քաղքին իմացոց որ ելիէ ասանց պայմանի անձնատուր ըլլան, ու ասոր նշան դաշնաւորութեան գրոյնիւր քաղքին աշտարակներուն վրայ կոնգրէն, ինքն ալ քաղքը ապահանութիւնէ պահելու կը զգուշանայ: Վաղքին խորհուրդը Նյութերի Զինն առաւանց Տիւֆուրին երկը հոգի խաւցեց ու խնացուց որ կառավարութիւնը հետեցած ըլլալով՝ քաղքի դաները բայնն, ու քաղքը դաշնաւորութեան զօրքը ընդունելու պատրաստ է: Արտն նշան դաշնաւորութեան գրոյնիւր աշտարակներուն վրայ սնկուած են: Տիւ

Քոյս մտիկա իմանալով՝ նոյն օրը կէտ օրէն ետքը
քաղաք մտաւ :

Տիւֆուր աս կերպով քաղաքը տանելէն ետքը
Երուզ, Ուղեւորմարտէն եւ Ուրի նահանգներուն ալ
մարդ խրկեց, ու յորդորեց որ իրենք ալ տնձնա-
ստի րըքան։ Ուղեւորմարտէն եւ Երւ ից ամօր խօսքին
մօտիկ բնել շուղեցին, բայց երկէ չափաւոր ու մեղ-
մազցին պայմաններով։ Տիւֆուր տնձնելով որ ու-
րիշ կերպով անկարելի է որ բանը խողապոթեամբ
լինենայ, զիջաւ ու յայեմքերի Չինն աս երկու նա-
հանգներն ալ տնձնատուր եղան։ Բայտ մեղմա-
գոյն պայմանները ասոնք էին, որ աս երկու նա-
հանգներէն պատկերազօր թիւ ծախք պիտ'որ պա-
հանդիկ, ու գոշանց սկիզբը աս խաւքերը դրուած
են. «Կաշնաւորութեան մօտակէին չափանիւթի
ՉՈին հանած յայտարարութեան փոյ չաստատուե-
լով, որուն մէջ մօտովքը հրապարակու երաշխաւ-
որութիւն կու ապր որ նահանգներուն աղատու-
թեանն ու կրօնին պիտ'որ չդպչի, եւ այն, ի խի
Ուրիին տնձնատուր րըքոր քիւ մը ուշացաւ, ինչու
որ Լալիւնի կասաժարները պատկերազօր սարկին
արկը մեկանց հան տարած էին. ու Տիւֆուր թէ
պետեւ Երւ իցին եւ Ուղեւորմարտէն պայմաններով
Ուրիի հետ ալ դաշնագրութիւն ընելաւ կը զիջա-
ներ, բայց պատկերազօր արկը կը պահանջէր։
Ինչ եւ իցէ Ուրի տոխա ընդունելու ու արկը կտ
դարձնելով (կէպէտ պիշափ ծախք չէր, ինչպէս
որ դաշած էր) տնձնատուր եղաւ։ Ետք փոյ
Ուրիի տնձնատուր րըքին ալ, ինչպէս որ կը
կարճուէր, շատ չուշացաւ. ամօրն ՅՈին նոյն պայ-
մաններով տն ալ տնձնատուր եղաւ։

Ուսուցիւ շատ զարմանալի բան է, ու մէկը չէր կարծեր որ աս չորս Ուրի, Շուխ, Ունդեւադտեմ եւ Վալիս Նահանգները, որոնք այնպէս անառիկ են, ու բնակիչներ բարձր ինտերով չորս կողմանէ զիրենք այնպէս պարզապէս է որ ներս մտնուելու տեղ չկայ, պարպէ շատով անձնատուր բլրան։ Այդի իսկ Արմատակները շին կրնար աս բանիմ վրայ լատ բաւականին զարմանալ։ Ենչ եղաւ ատոյ, կամ ինչ գէպը պատահեցաւ։ Այսինքն գիւրն յալմուցիներ (Լուցիւնէն Երմուտակն փայտպէս կը գրէ) եւ ոչ խիտ ու չտիր անդրադ Արմատակներուն մօտէն կ'անցնէր։ Ու որ աս Նահանգներուն պատմութիւնը կարգացնէ է, ու որ անոնց դուռքաւ առեւելու տեղերն ու ինտերներ է, ու որ ատոնց ճիւղքաւ յարաւ Գարդիացուց դէմ ըստ կախիներ կը յիշէ, ու որ անոնց վերջին անդառնն ըստ ժողովքները տեսնէր է, ու որ այնպէս ճատատուն, եւ պատուաբար իւրաքանչիւր ու ոգով վառուած էին, ու իրենց հայրենիքն ու կրօնը արեւմտ չափ ուղարկուելու պատրաստութիւն կը ցուցնէին, չեմ գիտեր թէ ուստի գիւրաւ, Նահանգներուն վրայ ինչ պէտք է ըստէ։ Դաս ասինք պիտի է որ բնական ճանաչման աստ ասինք ալ մէջ ծագող գործունէութիւն չէ կայ։ Այն յաջորդներն ու բանէ հասկացող մարդիկ այս

այսպէս կ'ըսեն, որ Եստր մէջ պէտք է որ ծածուկ պատճառ ո՛ւնէր: Ի՞նչքան մենք կ'ընդունանք, կ'ընէ ծածուկ ահ Զեյտ, որ փայր նաճանկները իրենց խաղաղութեամբ անձնատուր ըլլալով՝ Արմատականներուն բարբարոսական հոռոցն ու անկից յառաջ գալու արեան, չարեաց, արքանութեանց ու ոռնիրներու ասփնէն առին, որոնք աստուծո Տիեզր օրէ աւելի է որ բոլոր Հեղեթեօթան տաճն ու վրայ կ'ընէին: Ի՞նչքան աս պատուրագովը լմբնաղբո՞ք պատեալազմեն բարքն ու բնութիւնը փոխուեցաւ: Պատեալազմեն դէպքերը կրնան ընել որ տախտ անխառնութիւն ու հրէշափան թնտխիւն չըլլայ: Ստուղիւ դռը (Արմատականներ) աւելի զօրաւոր փրկեալ, չաղմոյ ելաք, բայց հիմակուան արդարութեան դարուս մէջ ասիկա բուսական չէ: Տարկ է որ իրաւունք ալ յաղկենք: Ինչպէս ո՞ր է ձեր իրաւունքը: Բռնած ծափանկից ու գործքերնից յայտնի կը ջուգցնեն որ իրաւունք չունիք: Ըս ճառական էր պն ու երեք տարի յառաջ ալ բռնած էիք, երբ որ կարդ պահէր ուղղ (conservatif) կառախարութիւնը կործանելու համար կատարած՝ Լուցեռնի վրայ յարձակեցաք, երբ որ Լուցեռնի մէջ գեռ Յիսուսեանը չկային: Ըն ժամանակը ոգոտ գրնդէր կ'անուանուէր, օրինաւոր կարգի ու կանոնի իշխամիներն էիք, խաղաղութեան կործանիչներն էիք... ձեր ոռնիրերովք ինչ որ ան առեւն էիք, այս օրուան օրս սոյ ան էք: Ի՞նչ ճիշտւորայի մէջ համած խոստովութիւննիդ, որ այնչափ արեան պատճառ եղաւ, ո՛չ ալ ձեր Այտով ապստամբութիւն անուանածը, եւ ո՛չ ալ Լա յեռնի մտտ գէշերեռուք յաղկովութիւնը: Ձեր ամեն բան կործանելու ղիտաւորութեանը վրայ օրինաւորութեան ու իրաւանց կենիքը կրնան գրոյմել ո՞չ:

— Դժգոհ ուղղափառ ռաճաճները՝ իրենք զե-
րենք արգարացրին իւր համար բոլոր Հեղաեախայի
ժողովուրդան, մանաւանդ թէ բոլոր ախարհքիս
հանած յարարարութիւններն Եւստրիայի գեապա-
նին ձեռքով մի իննայի արքունիայն ու խաւած
էին։ Եւստրիայի դեառները՝ որ հիմա Հիլուեախայէն
դուրս արեկէնց կը հասի, կայսեր կայմանէ հաճը
ուղղափառ ռաճաճներուն պատահաղմի խարհալան
բահերէցին պատառեալան առած է, որուն խմառը
աւ է։ Ի՛նծախաւ կայսրն ու բոլոր կայսերական
արքունիքը մեծ սրտի ցառով ու ստատիկ արտա-
մեառիս դաշնաւորութիւնն մէջ կ'զոծ բաժանուածը
լուսին։ Ի՛նծախաւ կայսրը աւրած անոնն պատճա-
րելով արարարաները խնայած է, ու կը ծանոցանէ
որ 1815ին տէրութեանց դաշինքը՝ 23 տպատ ու-
խնքնիլունն ռաճաճներու դաշնակցութեան գլխու-
րը հիմն է, որով 23 ռաճաճներու անկախութիւնը
կրնայ դահուի։ Եւ որովհետեւ իրեն ասեալը
դրոտմ փոխութիւնները յայտնայեալ կը յըլենն
որ ետեւը ռաճաճներուն զէմ եղած սրղմաւորները
րեւութեան գործք են, ու տալով աւ ռաճաճնե-
րուն անկախութիւնը կայմանել կ'ուրաի, սնոր
համար մեծախաւ կայսրը՝ իրաւունքն ու անկեղծ ու

